

Földrajzi, történelmi és hadműveleti viszonyok áttekintése.

Azon földrajzi terület, melyen az 1848—49-ki magyar függetlenségi harc délvidéki hadieseményei lezajlottak, északon a Maros folyó, Szeged, Szabadka, Baja városokat összekötő vonal, nyugaton és délen a Duna folyam, keleten az erdélyi hegység által van határolva. Ezen terület a Száva és Bossut folyók közzé eső részek által kiegészítve, a Dél-Magyarországi hadszínhelyet alkotja. Ennek legfontosabb része a túnyomólag szerb lakta Bácska és a Bánát. Földje kiválóan termékeny, fekete s részben homokos. Tavak, vadzizek, lomha folyású magas partu erek, lápok, mocsarak, nagykiterjedésű nádasok, sással benőtt nedves rétság s a vizek levezetésére, valamint közlekedésre szolgáló csatornák, — gyér — főleg akác- és nyárfaerdő részlegek és füzesek, — alkotják a körvonalozott terület fontos jellegét.

A Tisza mocsárszalagos árterületeivel a Dél-Magyarországi hadszínhelyet nyugati és keleti szakaszra osztja, a hadműveletek irányára határozott befolyást gyakorol. A magyar szabadságharc idején itt működő seregtestek és csapatokra nézve, mint közlekedési vonal és átkelési akadály vonal jön szóba. Átkelő pontok: Szegeden állandó hajóhid volt, Ó- és Török-Kanizsán, Zentán, Adán, Ó- és Török-Beese közt és Titelnél¹⁾ vízi járműveken, de a hadműveletek idején épült hajóhidakon is keltek át. A zsablyai átjárónál csak kompon közlekedtek. — A hadszínhely nyugati szakaszán a Ferencz csatorna — mely a Dunát és a Tiszát Bezdán és Bács-Földvár között kapcsolja össze 40—230^x széles 2—3.8 m. mély, — a hadműveletek időszakában mint jó védvonal jelentékeny szerepet játszott.

A keleti szakaszban a Temes folyó és a Bega csatorna,

¹⁾ Titelnél is állandó hajóhid vala. De a perlaszi tábor szétveretése után a Titelbe menekült szerbek fölszedték, s utóbb 1849-ben aug. elején Jelasics bán tábornagynak a bánátba átteendő seregének veretett Titelnél hidat.

néhol magas, néhol mocsaras partok közt, jelentékeny terepakadályt képezének.

A Bega csatorna Temesvártól le átlag $40\times$ széles $1-3$ m. mély. A Temes folyó szabályozott vonalában — Ujlak alatt a közép és alsó folyáson $40-50\times$ széles $0.5-1.6$ m. mély.

A Karas folyócska $0.3-1.3$ m. mély alsó folyásában $20-30\times$ széles, rendes vízállás mellett, csupán egyes pontokon gázolható át.

A Verseczi csatorna a verseczi nagy vizenyős területtel figyelemreméltó terepakadály.

Dél-keleten a kincstári homokpuszták, vagy a Deliblati futó homok, annak idején műveletlen, járatlan homoksvivatag volt.

A Duna folyam a déli hadszínhely körletén közlekedési vonal, de egyszermind nagy hadi gát. Mindazáltal a fölkelő vidék hát mögé eső területével az állandó összeköttetésnek hadianyag és kisebb csapatok átcsempészetének akadályt nem képezett.

A magyarországi szerbek a Dunán át a szomszédos Horvát-Szlavon területről és Szerbiából segélyben részesültek s ugyanoda átmenekülhetének.

A hadszínhely nyugoti területén a Titeli fősík a Tisza és a Duna folyamok összefutó szögében fekszik; magas, függönyszerű oldalait keleten 10 km. vonalon a Tisza mossa; délen a Dunával érintkező mocsarak, észak és nyugaton a mosorin — vilovoi mocsarak övedzik.

A fősík $30-40$ méterre emelkedik ki a környező nedves rónáságból; hullámos felülete 16 km. hosszúsággal és $4-8$ km. szélességgel bír.

Ápril elejétől július elejéig a környező mocsarak folytán a fősík csak is Titelnél s a vilovo- és mosorini töltésutakon közelíthető meg. Az övező mocsárszalag legkisebb szélessége az 1000 lépést meghaladja. Forró nyáron, ha ki is szárad, a tűzértségnek és lovasságnak jelentékeny akadályt képez, sőt a gyalogsági tömegeket is a rendelkezésre álló utakra kényszeríti. A fősík hátránya a vízhiány, továbbá, hogy a nap heve ellen nem ad árnyékot s a mocsári levegő a közegézségre káros hatással lehet.

1849. évben a szerbek teljes vereség után ide menekültek s a fősík — néhány futólagos védsáncsal erősítve — a győztes magyarok hadműveleteit megakasztotta, s utóbb az osztrák és szerb csapatok hadműveleteinek kiinduló pontja lón.

A nagy- és kis-római sáncok, — bástyaszerű magas védvonalok — Goszpodinceze községet háromszög alakban veszik körül; a háromszög átfogóját 10 km. vonalban, a nagy-római sánc, két befogóját 6 és 8 km. hosszúsággal a kis-római sánc

alkotja. A fő védelmi vagy is arcvonalat a nagy-római sánc képezi, ennek jobbszárnyára Csurog, balszárnyára Káty, középeére Goszpodinceze esik.

A nagy-római sáncok mellvéd magassága 5-70 m. vastagsága 11-40 m.; a kis-római sánc kisebb mérettel bír.

A nagy-római sánc Járek Goszpodinceze és Csurog táján közlekedés céljából át van törve.

A Dél-Magyarországra beköltözött szerbek csapatai, a 17-ik század végén gyakran menekültek ide a török elől, s itt táboroztak a 18-ik század első tizedében és a Rákóczy fölkelés ellenében. Ezen védvonalak közé eső terület hagyományoszerű hadi tanyája lón a szerbeknek. 1848-ban is ide gyülekeztek a szerb fölkelő csapatok, ide cepelték a Titelben harácsolts, valamint a Szerbiából, Horvátországból és Ausztriából nyert hadianyagot. Mondhatjuk, ez volt hadműveleteik alappontja.

A hosszú védvonalak csapatok gyülekezését ugyan fődik, de szívós védelemre alkalmatlanok.

A déli hadszínhely állandó erődítményei valának:

Arad, Temesvár és Pétervárad. Előbbiek osztrák kézben, az utóbbi magyar kézben vala.

A szerb fölkelők maradandó tábor helyeiket rendszerint futólag megerősítették. Így volt erődítve a Ferencz-esatorna mellett Szt.-Tamás és Turia; a Begánál a perlaszi tábor; a verseci vizes rét délnyugati sarkán Alibunár; a Karas folyónál az Ördöghidja; a Temes folyó mellett Tomasevácz, a Duna partján Pancsova.

A szerbek általában a terep minden akadályait saját biztonságuk és védelmük céljaira felhasználták. Így például a Karas melletti táboruk arcvonalát a folyó, baloldalukat és hátvonalukat járatlan futóhomok tenger, az Ördöghidjánál zárt sánc fődte; jobb oldalukba esett Palánk község és a Duna folyam.

Alibunárt észak-keleten a verseczi nagy vizesrét, dél-keleten a kincstári homok puszta fődözte.

Szt.-Tamást délről a Ferencz-esatorna, észak és keletről a Krivaja lomha folyásu ere övezte, minek folytán a szt.-tamási tábor csak nyugati oldalán volt szárazon megközelíthető.

A titeli fonsik kora tavasztól nyár derekáig mint a környező mocsár róna fölött uralgó sziget, csupán a töltés utakon volt megtámadható.

A hadszínhely tereprészleteinek járhatlansága, a sima furatu ágyuk korában a védelmi harcot nagy mérvben segélyezte; a támadólagos hadműveletnek sok akadálylyal kell vala küzdenie; mindazáltal ez akadályok éppenséggel nem voltak legyőzhetlenek, s mint a lefolyt hadi események példái igazolják,

a győztes támadó fél annál nagyobb anyagi- és erkölcsi sikert vívott ki.

Belháboruban a hadszínhely egyszersmind a hadakozó ellenfelek hadműveleti alapját képezi. Ezen területen belül számot kell vetnünk a hadműveleti pontokkal és vonalakkal, mint nem különben a hadműveleti alap mögé eső azon (saját, vagy idegen) országrészszel, honnan a hadakozó felek csapatokban s mindennemű hadianyagban tápot nyernek.

A szerb fölkelő csapatok hadműveleti alappontjai valának a hadszínhely nyugati szakaszában: a római sáncok Goszpodince középponttal, Szt.-Tamás a Ferencz-csatorna mellett s végül a Titeli fensik; a keleti szakaszban a perlaszi tábor és Alibunár, utóbb Tomasevác a Temes folyó mellett, s mögötte Pancsova.

A fölkelés erkölcsi tényezőinek gyökérszálaait azonban a Dunán túl Karlocán kell vala keresnünk.

A hadműveleti alap mögé eső földrajzi terület: Szerbia és Horvátország, a határőrvidéket alkotó Szerémséggel. Ezen tartományok népe, a magyarországi szerbek fajrokonai s politikai törekvéseiknek szövetséges társai valának.

A szerb fölkelő csapatok hadműveleteinek kiinduló pontja, a hadszínhely nyugati szakaszában a római sáncok; hadműveleti vonalaik: 1. Goszpodince, Ó-Becse, Szeged. 2. Goszpodince, Szt.-Tamás, Szabadka, Szeged; 3. Goszpodince, Zombor, Baja.

A nyugati szakaszban: 1. Perlasz, N.-Becserek, N.-Kikinda, Szeged; 2. Pancsova, Alibunár, Versecz.

Temesvár és Arad a szövetséges osztrák kezekben vala.

Ezuttal meg kell jegyeznünk, hogy a szerbek politikai törekvése volt a szerb vajdaság megalkotása s hódítási vágyuk keleten a Marosig, nyugaton Szeged, Szabadka, Baja vonaláig terjedt. Ezen körülményt szemelőtt tartva mondhatjuk, hogy az osztrák politikai és hadműveleti célok mellett a szerbek a magyarokkal szemben hadászati lekötő csoport valának.

A magyar hadak természetes alappontjai: Szeged, Szabadka, Baja; a keleti szakaszban Arad esetleg Temesvár. De mert ez utóbbi két vár osztrák kézben vala, a fölkelés közep vonalába eső Szeged lón a szervezkedés főhelye, hová és honnan a csapatokat s azok szükségleteit a Tiszán gyorsan és kényelmesen lehet a délibb vidékre szállítani. A fölkelő szerbek gyülekezési helyéhez közel előretolt hadműveleti pontokká lőnek a Tisza és a Ferencz-csatorna mentén Ó-Becse és Verbász, — a Béga és Verseczi csatorna mentén N. Becserek és Versecz.

Az említett alappontokról hadműveleti vonalakként mutatkoznak: 1. Baja, Zombor, Pétervárad, Zimony; 2. Szeged, Bács-

(Tisza)-Földvár, Titel (vagy Pétervárad), Zimony; 3. Szeged, Nagy-Beeskerek, Pancsova; 4) Versecz, Alibunár, Pancsova.

A törökországi Szerbia ugyan éltető eleme volt a magyar szerbek lázadásának; mindazáltal az osztrák hadak betörése folytán, a délvidék csak mellék hadszínhely jelentőségével bírván, az ottani magyar hadak hadműveleteinek okszerű végcélja Pétervárad — Titel, — illetőleg Zimony és Pancsova lehet.
